

Přechod, předávání dítěte a exkluzivita vztahů

PhDr. Mgr. Jeroným Klimeš, Ph.D. 2012

<http://www.klimes.us>

Terminologicky budeme v tomto textu rozlišovat víceméně **trvalý přechod dítěte** z rodiny do rodiny či z ústavu do rodiny od **dočasného předání dítěte** z jedné autority na druhou, například styk s druhým rodičem po rozvodu, předání dítěte paní na hlídání, učitelce ve školce, náhradní pěstouni předají na odpoledne dítě biologickým rodičům ap.

Základem v obou případech je pochopení, jak probíhá samovolné přirozené předání či přechod dítěte v běžných, funkčních rodinách. Tyto přirozené modely se pak snažíme napodobit v NRP nebo u rozvádějících se párů, tzn. v atypických situacích.

Příklad předání dítěte s překryvem a kontaktního předání ve funkční rodině

Rodiče chtějí jít večer do kina, tak požádali kamarádku Alenu, aby jim pohlídala děti. Ta přijde již na pátku a přinese dětem nějakou drobnost. Rodiče přitom vískají výchovnou radostí: „Koukejte děti, jak je ta teta hodná! Přinesla vám Tatranky!“ Dají kafe, proberou světa běh, zdrbají známé. Pak máma seznámí „tetu“ s fungováním domu a připravuje ji na všechny eventuality, které mohou nastat, ba dokonce i na ty, které nikdy nastat nemohou. Pak se rodiče začnou chystat na odchod a dávají dětem instrukce, jak mají tetu Alenu poslouchat a jaký je čeká „sekec mazec“, když budou zlobit. Jinými slovy předávají svou autoritu na tetu. Potom s velkým „díky Aleno“ odcházejí. Když se večer vracejí, tak opět velká díky a následuje typická přetahovačka o dárek mezi dveřmi: „Tady malá pozornost.“ „Ne, dej pokoj.“ Ráno následuje vyptávání dětí, jaké to bylo a zda tetu nezlobily. Tak tedy vypadá klasické předání s překryvem.

Kontaktní předání dítěte též vidíme ve funkčních rodinách. Dopoledne je dcera ve škole a odpoledne ji máma zaveze na zastávku V Lukách. Tam projíždí autobus 255, kterým se vrací táta z práce. Ten má vzít dceru do hudebky a pak na skauta. Když autobus zastaví, dcera přistoupí: „Ahoj tati“ a zamává mámě z okna autobusu.

Příklad samovolného přechodu - spontánní, nechtěné předání dítěte

Jedna žena přibližně v prvním roce dítěte dostala zánět periferních nervů a několik měsíců byla paralyzována a upoutána na lůžko. Tou dobou nebydlela doma, ale starala se o ní a dítě její matka, babička dítěte. Po několika měsících se žena uzdravila, vzala dítě a nic zlého netušíc odjela domů za tátou. Cestou dítě začalo strašně vyvádět a matka s překvapením zjistila, že po dobu nemoci přestala být pro dítě matkou.

Reakce dítěte byla typická separační reakce. S vlastní biologickou matkou v autě se cítilo jako s cizí ženou v cizím pokoji. Za těch pár měsíců, co byla matka nemocná, již považovalo za primárního rodiče babičku, a proto ta separační reakce.

Zde vidíme v praxi princip, že dítě se váže na toho, kdo je aktivní a kdo s ním činnorodě tráví nejvíc času. Zde došlo k nechtěnému předání dítěte z péče matky do péče babičky, aniž si toho nejen dítě, ale i sama matka všimla. Paradoxně bylo to předání "profesionálněji" realizované, než o co se často pokoušíme v NRP. Tedy na takových případech vidíme, že existuje způsob, jak si předat dítě z rodiny do rodiny, aniž bychom ho museli traumatizovat osířením a odvykacími obdobími.

Samozřejmě je to proces pomalý, je tedy na místě očekávat od dospělých notnou dávku trpělivosti. Ale obecně u výchovy platí, že dětem dlužíme především svůj čas a nad jiné zde platí přísloví: „Práce kvapná málo platná.“ Tedy šetření s časem je jeden z hlavních zdrojů chyb, ale bohužel ne jediný.

Lidé mají úpornou intuitivní snahu spodobovat přechod a předání dítěte na bodový okamžik, tedy na jakési úmrtí či rozchod. Podle toho se také chovají a vnucují mu vzorce pro partnerské chování, které zde samozřejmě nejsou na místě. Proto je třeba si nejprve připomenout dělení vztahů na inkluzivní a exkluzivní.

1) Exkluzivní, výlučné vztahy

Těch je poměrně málo - partnerské, zaměstnanecké, obchodnické ap. Obecně tedy případy, kdy se jedná o zápas o nějaký vzácný statek. V případě partnerských vztahů je to u žen zápas o muže, protože k výchově dětí je i jeden muž málo. Není tedy možno se o manžela dělit s jinou ženou. Z hlediska mužů exkluzivita vztahu zaručuje ochranu paternity, tzn. aby dvacet let neživili geny souseda.

Zde platí, že **ukončení exkluzivního vztahu se má spodobovat na úmrtí**, že to má být bodový okamžik v čase. Po ukončení exkluzivního vztahu **má následovat vdovský čas neboli odvykací lhůta**, a to samozřejmě i v případě rozchodu, kde se to zhusta porušuje. Vdovský čas zaručuje, aby bývalý partner "umřel" nejen fyzicky, ale i psychicky. Nový partner tedy začíná po tlusté čáře a je skutečně novým partnerem a ne jen pokračováním bývalého.

2) Inkluzivní, zahrnující vztahy

V rodině jsou to všechny ostatní vztahy vyjma partnerských, dále přátelské vztahy, a to zejména u mužů (party). Vážné chyby vznikají, když inkluzivním vztahům vnucujeme pravidla exkluzivních vztahů. Například vztah rodič dítě je inkluzivní, protože přibývajícím sourozencem by na tomto vztahu neměli nic změnit. Jakmile rodič začne nadřizovat jednomu dítěti na úkor druhého, tzn. začne vytvářet nějaký druh výlučnosti, exkluzivity, pak je to na úkor nejen zanedbávaných, ale i těch protežovaných dětí. **Inkluzivní vztahy se ukončují tak, že se plynule transformují do jiného inkluzivního vztahu.**

Každý z těchto typů vztahů má své typické poruchy, které vznikají tím, že do jednoho typu vztahu přenášíme pravidla toho druhého, například bigamie představuje vnucování inkluzivity mezi partnerky, což vede k typickým komplikacím. Následující tabulka toto přehledně shrnuje:

Typ vztahu:	Exkluzivní, vylučující se vztahy	Inkluzivní, zahrnující vztahy
Obvykle se týká:	Partnerské vztahy Zaměstnanecké vztahy Stát vůči občanovi Obchodnické vztahy	Dítě – rodiče (vlastní, náhradní) Rodiče – děti (vlastní, náhradní) Příbuzenské vztahy Přátelé, kamarádi, známí Sousedské vztahy
Řádný způsob změny mezi dvěma vztahy tohoto typu:	Bodový konec ala úmrtí Vdovský čas Odvykáací lhůta	Předávání s překryvem graduální přechod
Typické poruchy při vnucování principů opačného typu vztahů:	Bigamie Krádeže know-how Velezrada	Oidipovský komplex prostý Oidipovský komplex v NRP Syndrom odcizeného rodiče Vnucování odvykáací lhůty Protežované děti

Tabulka 1: Přehled dělení exkluzivních a inkluzivních vztahů a jejich poruch

Řádný přechod mezi exkluzivními vztahy by neměl být kontaktní, ale mezi vztahy by měl být přiměřený odstup, který zaručí že předchozí vztah skončí nejen fyzicky, ale především psychicky. Naopak u inkluzivních vztahů by předávání i přechody měly být realizované především s překryvem, tedy i zde se vyhybáme kontaktnímu předávání a přechodům, ale z opačného důvodu – aby se právě zachovala kontinuita předávané autority. Tedy kontaktní předání si mohou dovolit jen ti rodiče, kteří mají zcela nekonfliktní vztah, kde dítě stále pociťuje souběžnou kontinuitu obou autorit i v jejich momentální fyzické nepřítomnosti.

Čím více jsou rodiče po rozvodu rozhádaní, nebo čím méně se pěstouni znají s biologickými rodiči, tím víc se musí v obou případech dbát na předávání dětí s náležitým překryvem. To ovšem od rodičů vyžaduje notnou dávku přemáhání a ovládnání, kterou oni budou označovat za pokrytectví a „hranou komedii na city, které tam nejsou“. Ale schopnost ovládat se i před lidmi, které „opravdu nemusím“, je něco, co musí každý dospělý mít ve svém repertoáru a co musíme především svým příkladem učit i své děti. Tím spíše, když tím předcházíme jejich zmrzačení po rozvodovém bojem čili oidipovským komplexem.

Rituální neutralita

I když se sousedy nechceme mít nijak těsné přátelské vztahy, jen neutrální, znamená to v praxi, že když vidíme souseda, tak spustíme: „Dobrý den, pane Malino. Tak už nám začala pořádná zima. Ale každopádně všechno nejlepší do nového roku. Hlavně to zdravíčko!“ „Děkuji, děkuji. Vám taky, pane Klimeši, a pozdravuje paní.“

Tyto rituály okázale ukazují pozitivní emoce. Stojíme při nich tak říkajíc na špičkách a investujeme do sousedského vztahu, aby druhá strana neměla pocit, že proti ní něco máme. Když pak při větru spadne náš strom na sousedův skleník a není třeba čas to okamžitě odklidit, tak právě vzpomínka na tyto vstřícné rituály subjektivně ubezpečují souseda, že z naší strany tam není žádná zlá vůle, nepřátelství či dokonce naschvál. Naopak první známkou nepřátelství je právě spontánní vymizení těchto rituálů deklarujících pozitivní emoce.

Všimněme si, že **i pouhé udržení neutrality vyžaduje kontinuální investici do vztahu.** Lidé, kteří se nemusejí, instinktivně nechtějí do vztahu tuto námahu investovat. Mají pocit, že přeci musí stačit na půl úst utrousit „dobrý den“. To je chronický problém rodičů po rozvodu. Je nadlidský výkon přesvědčit je, že pokud chtějí mít i jen „neutrální vztah kvůli dětem“, tak musejí investovat energii do rituální neutrality – pravidelná přání k vánocům, posílat drobné dárky z výletů, pamatovat na svátek či narozeniny. Když pak vznikne nějaká nepříjemnost – pozdní příjezd, úraz dítěte, neudělané domácí úkoly - tak frustrace druhé strany je vyvažována a

mírněná právě vzpomínkou na tuto investici do vztahu a dané nedopatření se pak nechápe jako naschvál či akt nepřátelství.

Protože rituální neutralita je imperativ nejen v sousedských a partnerských vztazích, musíme jí věnovat pozornost i ve vztazích mezi náhradními a biologickými rodiči. Protože i tyto dvě skupiny se často nemusejí a mají vůči sobě mnoho výhrad. Investice do neutrálního vztahu s biologickými rodiči pak často vnímají náhradní rodiče jako něco, co nebylo v prvotním zadání. Oni chtějí pomáhat dětem. Proč by se měli snažit a udržovat rituálně neutrální vztahy s biologickými rodiči? To je stejně naivní otázka, jak když otec po rozvodu říká: „Já chci jen vidět své dítě. S matkou se nechci vůbec ani vidět, ani jinak stýkat. Ať si dělá, co chce, já chci jen své dítě na víkend.“

Tato iluze opět vzniká kontaminací inkluzivních vztahů pravidly exkluzivních vztahů. Muž či náhradní rodiče mají sklon spodobovat vztah k ostatním rodičům na definitivní úmrtí. Pokud jim připomínáme, že budou muset zachovávat rituální neutralitu, tak jim to připadá, jako bychom je nutili exhumovat mrtvolu. Zde by měl mít přednost zájem dítěte, tedy inkluzivní chování, bohužel praxe v NRP i chování rodičů po rozvodu za tímto ideálem pokulhává.

Oidipovský komplex v náhradní rodinné péči (NRP)

Dobře známý je syndrom odcizeného rodiče, kde se vnucuje dítěti exkluzivita – buď vztah k matce, ale ne k otci, nebo naopak. Patologičnost této struktury popsal už Freud pod známým termínem oidipovský komplex, kde podle Homérova mýtu král Oidipus měl též na vybranou mezi vztahem k matce nebo otci, ale nemohl milovat oba.

Analogicky v NRP vzniká oidipovský komplex mezi biologickými a náhradními rodiči, pokud dětem vnucujeme exkluzivitu jednoho vztahu: **"Když budete milovat náhradní rodiče, pak musíte před nimi očerňovat biologické a naopak. Ale nemůžete mít rády oboje rodiče."** Tato struktura vzniká u náhradních rodin zcela spontánně ze strachu, zda je přijaté dítě bude mít rádo. Díky tomu spolu s naivními profesionály vnucují dětem pravidla, kterými se mají řídit exkluzivní vztahy. Ale vztah rodiče k dítěti je inkluzivní, proto je chyba, když se přechod dítěte koncipuje jako jednorázový bod v čase a dětem se vnucuje "odvykací" období ala "vdovský čas".

Pravidla řízeného přechodu

Na výše zmíněném příkladě jsme viděli, jak může naprosto spontánně proběhnout přechod na náhradní matku, zde babičku, aniž si toho biologická matka sama všimla. Ukažme si teď naopak chyby, které vznikly při jednom pokusu o řízený přechod.

„Osvojitelé i pěstouni jsou stále v blízkém kontaktu. Od chvíle, kdy dítě přešlo do péče osvojitelů, nebylo zatím s pěstouny konfrontováno osobním setkáním. K tomu dojde ve chvíli, kdy si osvojitelé budou jisti, že to nenaruší dokončení adaptace dítěte v jejich rodině.“

(Ze zprávy o přechodu dítěte mezi přechodnými pěstouny a konečnými osvojiteli)

Jinými slovy na tomto příkladu vidíme, že dítě zažilo osiření. Bod, kdy mu pěstouni "umřeli". Úřady mu vnucují odvykací období od pěstounů. Toto je názorná ukázka sekundární viktimizace dítěte, které mu způsobují úřady svým amatérským přístupem. Zde naopak neměl být bod, od kterého by dítě pěstouny nevidělo - nevnucovat mu exkluzivitu nových rodičů.

Obr. 2 – Gradient přechodu

Předávání dítěte by se psychologicky mělo podobat gradientu, kde není možno říci, kde začíná bílá a kde končí černá. Z hlediska úředního papírování se ale stanovuje formální bod přechodu na začátek kalendářního měsíce.

Všichni normální rodiče mají zkušenost, že dítě se váže na toho, kdo s ním tráví víc času, kdo je aktivní. Tedy pokud osvojitelka bude s přijímaným dítětem trávit hodně času, víc než přechodná pěstounka, tak si k ní dítě vytvoří silnější vazbu a přechod z jedné do druhé rodiny nepocítí úkorně. Při tom může být s původními pěstouny konfrontováno kolikrát chce. Tento jev vidíme i v dalším popisu ze zmíněné zprávy:

Ke konci návštěvy už na něj začal očima dorážet a zjišťovat si, jak reaguje. Při loučení držela osvojitelka kluka na ruce. Když jsem mu vysvětlila, že „maminka“ a „tatínek“ odjíždějí, otočilo se k osvojitelce a nechtěl v první chvíli ke mně (pěstounce). Osvojitelka mi ho citlivě předala a kluk osvojitelům zamával.

Takhle by to probíhalo i opačně, kdyby tomuto klukovi nevytvořili výše popsané osiření od pěstounů. Měl by silnější vztah k tomu, s kým by trávil více času. Právě díky popisované chybě došlo k tomu, že kluk opakovaně večer plakal, zkrátka tato chyba navodila syndrom osiření, protože adoptivní rodiče se báli o to, aby si k nim vytvořil vztah. To je sice lidsky pochopitelná, ale přesto naprosto lichá obava. Toto dítě v tomto věku

je geneticky naprogramováno, aby si vytvořilo vztah ke každému, kdo s ním tráví hodně času - ať je to prarodič, strýc, biologický či náhradní rodič. Ono si totiž nemůže nevytvořit vztah. Jde o to jen s ním být hodně času a nedělat výchovné chyby. Nepoučenou naivitu adoptivních rodičů můžeme vidět i z této obavy:

Jednou začalo naše dítě chodit ke dveřím a dožadovalo se, že chce ven, což jsem si vyložila tak, že od nás chce odejít. A tak jsem skoro v slzách volala pěstounce, co se děje. Ale ona mě uklidnila, že se to stávalo i jim, že to miminko jen hrozně rádo chodí ven, že to neznamena, že chce odejít od nás.

I zde nepoučení rodiče se u dítěte obávají chování, které nemohou u jednoročního dítěte pozorovat - soustavnou fantazijní přípravu na odchod z domova.

Přejít dítěte z jedné do druhé domácnosti tedy

1) Nesmí být bodová událost, ale postupný, graduální proces

2) Nesmí se nastavovat žádná uměle navozená odvykací lhůta, kterou známe z exkluzivních vztahů, jako je např. vdovský čas. Bývalí pěstouni by tedy měli ještě dlouho fungovat jako rodinní známí, kteří občas zajdou na návštěvu, nebo naopak nová rodina zajde k nim. **Dítěti je možné presentovat bývalé pěstouny jako kmotry** – tedy jakési záložní rodiče.

3) Vzájemné navštěvování by u ročního dítěte mělo trvat přibližně půl roku, u starších, školních dětí až dva roky.

Dítě je zralé na přejít, když s novými rodiči bez problémů samo usíná

Přejít je proces, který probíhá ve vlnách. Rodiče zcela chybně usuzují na připravenost dítěte na přejít z absence negativní reakce dítěte vůči nim v dané chvíli. Z momentálního stavu dítěte se ale nedá nic usuzovat, protože vztah k rodiči se vyvíjí v denním cyklu - ráno dítě je více nezávislé, večer se chce přiblížit k rodičům. Když dítě se vůči budoucím osvojitelům chová vstřícně odpoledne navíc za přítomnosti pěstounky, tak to ještě neznamena, že dobře bude snášet, kdyby je večer ještě neuspávala pěstounka. S tím často nejsou obeznámeni ani pěstouni, ani budoucí osvojitelé:

Večerní spaní zpočátku bez pláče, pak se ale malý najednou probral a začal plakat a pak vřískat. Beru ho do náručí, nejdřív se brání a přetlačuje se, pak se ale přitulí a v náručí na mě usíná. Ukládám kluka do postýlky už tvrdě spícího.

Podobnou večerní separační reakci měl kluk všechny popisované večery od přejítu. („Už večer před tím k sobě nikoho nepustil, odmítal jakýkoliv kontakt s někým dalším a hlídal si mě.“)

To je známka toho, že žadatelé se nechali zmást tím, že na ně přes den a v přítomnosti pěstounky dobře reagoval. Celý proces zbytečně uspíšili, ještě si pochvalovali, jak to šlo rychle... Jenže za pár dní si stěžují:

Dnes odpoledne jsem potřebovala uvařit, ale on mě nechtěl nechat, věšel se mi na nohy a to byl vedle manžel a pořád ho na něco lákal, ale on stále stupňoval dožadování. Tak jsem ho oblékla a šli s manželem ven. Nejprve pobrekával a u rybníka pak chytl amok, nedal se utiřit, tak manžel musel zpátky domů, a když mě viděl, ječel jako pomínutý. Vzala jsem ho do nosítka a vařila s ním, a on se uklidnil. S tímhle nevíme, jak pracovat.

Toto je názorná ukázka, jak drahou daň musejí rodiče zaplatit za špatně zrealizovaný přejít. Dítě si vytvořilo k matce úzkostnou vazbu podle Bowlbyho a rodiče se ptají, jak s tím pracovat? Samozřejmě rezignovat na vaření. Separační reakce se nedá dítěti vymluvit. Nefunkční jsou i tresty, protože ty z principu zvětšují psychickou vzdálenost mezi dítětem a rodičem, a tak ještě prohlubují to, co separační reakci spustilo. Rodiče měli dát dítěti vařečku a hrnečky a měli vařit s ním na podlaze. Je to únavné, ale ono se za pár měsíců zklidní. Pokud chtějí v tomto stavu chodit do parku, pak jedině všichni pospolu, ne vyhánět kluka samotného s manželem. To on vnímá jako další osíření. Jinými slovy, co si osvojitelé navařili, to si teď musejí sníst. Pokud ho budou takto odmítavě vychovávat, bude se jeho úzkostná vazba na matku zesilovat a může se to časem ještě zhoršit. Kdyby se od začátku udělal důkladný pozvolný přejít, dítě by se cítilo s nimi mnohem bezpečněji. Mohli si tyto potíže ušetřit.

Příznaky osíření jsou pozorovatelné především večer při usínání a ráno při probuzení. Pokud se dítě předá příliš brzo, bude se křečovitě držet nových rodičů a bude úzkostné a plačtivé. Tedy delší přejít je možná úmorný pro rodiče, ale nemůže se jím nic zkazit. Raději trochu zbytečně déle než méně a špatně.

Kvůli nebezpečí amatérského poškozování dítěte **všechny strany mají mít vypracovaný skript, projekt či scénář, jak se bude rámcově postupovat**. Ten vypracují společně žadatelé, psycholog, pěstouni, popř. sociální pracovníci. Ten předejte tomu, aby se budoucí osvojitel třeba najednou nedivil, že mu pěstouni lezou do bytu na večer a uspávají mu tam JEHO dítě, které mu přeci už bylo přiděleno soudem! Neustále musíme mít na paměti dětskou psychiku – ta sice od věku 6 měsíců rozlišuje mezi našincem a cizincem, ale nezná pojem soukromí. Malé dítě chce neustále mít na dosah rodiče, toho, koho má rádo.

Po přejítu dítěte by měl být klidový režim alespoň měsíc. Žádné výlety, žádné velké akce, žádné velké návštěvy, žádné kroužky pro jednoroční děti, maximálně procházka do parku či na hřiště. Nový domov

pro dítě představuje přešvih nových podnětů, že není dobré mu další přidávat. Takto to samozřejmě rodiče nevnímají. Ti by nejraději objeli všechny příbuzné a každému dítě ukázali. I dítěti chtějí ukázat celý svět...

Paradox dobrého ústavu – inhibovaná versus desinhibovaná přítulnost

Čím je prostředí dětského domova humánnější, tím je obtížnější bezbolestný přechod dítěte z ústavu do náhradní rodiny. Ve špatných ústavech děti trpí desinhibovanou přítulností v dětství, tedy přilepí se na každého dospělého, který vejde do dveří. Ten pak chodí po místnosti a na každé noze mu visí tři děti, které by s ním šly kamkoli. Přechod dítěte z takového prostředí je velice snadný. Stačí s ním, jak se nás drží za nohu, pomalu odkráčej k autu. Problém je, že děti s desinhibovanou přítulností pak třeba po půl ročním pobytu u osvojitelů se v autobuse pověsí na úplně cizího člověka a budou chtít s ním odejít stejně jako před tím odešli z ústavu s osvojitelem. To pak osvojitelé chybně vnímají jako své selhání, protože spíš je to ukázka toho, jak dlouho trvají následky z ústavního zmrzačení, protože u jejich vlastních dětí bychom nic takového nepozorovali.

Normální dítě má vůči cizím lidem svou přítulnost inhibovanou – prohlíží si je s nedůvěrou zpoza máminy sukně a svůj vztah k nim odezírá z pohledu na tvář svých rodičů: „Jak na toho cizího pána bude reagovat táta, tak se k němu budu chovat i já.“

Je však řada ústavů, kde se péče o děti natolik zlepšila, že u dětí nepozorujeme desinhibovanou přítulnost. Tam je pak přechod dítěte do rodiny o řád složitější a to náhradní rodiče mate.

Jedni pěstouni měli převzít asi čtyřletého kluka v dětském domově. Otevřela jim nějaká vychovatelka: „Á, tak to vy nám jdete vzít našeho Jiříka.“ Uvedli je do hračkárně a za chvíli přišel nějaký vychovatel s Jiříkem. Ukázal mu jeho nové rodiče. On se na ně podíval: „Ahoj...“ a šel si hrát s hračkami. O nové rodiče vůbec nejevnil zájem. Rodiče byli rozpačití. Přijeli za dva týdny. Scéna se víceméně opakovala. Po třetím takovém setkání to rodiče vzdali.

Na celou událost pěstouni vzpomínají nelibě s tím, že „špatný ústav nepřipravil dítě na přechod“. Ale to je chybná interpretace. Jiřík byl zjevně v ústavu oblíbené dítě, tedy byl asi citově sanovaný. Tedy to je známka dobrého ústavu. Právě absence inhibované přítulnosti mátl budoucí pěstouny, kteří očekávali zřetelnou pozitivní citovou reakci dítěte na ně. V takovém případě je samozřejmě bezbolestný přechod mnohem složitější než v případě desinhibované přítulnosti.

Základem je vědomí, že **dítě jede v denním cyklu, ne v týdenním či měsíčním**. Tedy bylo by třeba, aby noví rodiče byli s Jiříkem každý den, maximálně ob den na celé odpoledne. Hodně se mu věnovali a hráli s ním, aby je Jiřík zahrnul do svého myšlenkového světa, aby s nimi počítal. Pak samozřejmě by s nimi jezdil i na výlety, ke konci by byl ochoten jet k nim domů, ale to už musejí být „kamarádi“, kterým se svěruje, kde se nevyhybá jejich dotyku ap. Zde tedy byla chyba vidět se s ním jednou za čtrnáct dní.

Na takto prováděný přechod samozřejmě nebyvají připravení jen budoucí pěstouni, ale ani ústav. Proto je úkolem kolizního opatrovníka – sociální pracovnice – aby s oběma stranami sepsala rámcový projekt, jak bude předávání takto citově sanovaného dítěte probíhat. To je složité, protože mnoho ústavů by vnímalo hodně nelibě, kdyby se jim po chodbách ústavu pohybovali „cizí lidi“. Bohužel tento rozpor mezi cizincem a našincem je to, co potřebujeme u dítěte překonat dříve, než má dětský domov opustit.

Předávací lhůty

Výše popsany gradient přechodu by měl mít délku od dnů u měsíčních dětí, až po měsíc u školních dětí, či podle potřeby i více u postpubertálních dětí. **Přechod by však neměl přesahovat dobu trvání zamilovanosti, tedy maximálně tři měsíce**, neboť natěšené očekávání se může strhat a pak se může objevit vůči novým rodičům apatie a lhostejnost. Podobně jako když se dvořící chlapec dlouho nemůže rozhoupat k akci, tak dívka po čase ztratí zájem – její natěšené očekávání se strhalo. Tedy u školních dětí je na pováženou, když by přechod měl trvat déle než měsíc.

Důležitá není ani tak délka celého období jako frekvence, se kterou se vidí dítě s novými rodiči. Je třeba si uvědomit, že **slovo týden předškolním dětem prakticky nic neříká**. Od čtyřletého dítěte můžeme slyšet věty: "Tati, já už vím, co je odpoledne. To znamená po obědě!" Jinými slovy to je časový rámec, ve kterém uvažují tyto děti. Chceme-li udělat bezproblémové přechod, musí rodiče při přechodu kmitat v tomto půldenním tempu. Neustále je třeba mít na paměti, že děti a rodina jedou v denním cyklu. Všechny delší prodlevy jsou úlitbou praktickým důvodům a nikoli ve prospěch dítěte.

V případě pěstounské péče na přechodnou dobu (PPPD) musí noví rodiče být mnohokrát na návštěvě u pěstounů. Dítě odvozuje vztah k novým rodičům podle toho, jak se k nim chovají pěstouni. Tedy přátelské posezení dospělých je pro děti nejlepším seznamovacím procesem. V této době jsou sice noví rodiče upnuti na to, jak je dítě přijme, ale upřené pozornosti se v této chvíli děti bojí. Tedy obojí rodiče by si měli uvědomit, že **první návštěva je především divadlo, které pěstouni s novými rodiči před dětmi hrají**. Dítě bude sledovat

reakce pěstounů a z toho odvodí, co si má myslet o nových lidech, o kterých ani netuší, že se jednou stanou jeho rodiči. Pokud noví rodiče nejsou neobratní, tak dítě do pár hodin, někdy i minut je začne testovat. **Přijetí dospělého dítě indikuje tím, že od něho přijme hračku či jídlo. Tento bod je třeba sledovat.**

Kvalita přechodu ani kvalita nových pěstounů se neodvozuje od toho, jak rychle proběhne tento proces. Nic se nestane, když předání hračky bude až na třetí návštěvě. **Návštěvy by se měly uskutečňovat denně, maximálně ob dva dny.**

Pokud je to jen trochu možné, budoucí rodiče by se měli nejlépe několikrát s pěstouny účastnit uspávání dítěte. Pokud dítě je zvyklé spát s pěstouny v jedné posteli, pak by jednou měly uspávat dítě samy obě matky nebo sami oba otcové. Kvůli erotickému náboji není dobré, aby v posteli pěstounů spaly matky a otcové pospolu.

Po těchto událostech již i tříleté dítě bude považovat všechny dospělé za členy jedné tlupy a nebude lišit mezi našincem a cizincem. Tou dobou by měli pěstouni již být několikrát na návštěvě u nových rodičů. Dítě by toto nové prostředí mělo dobře znát. Mělo by tam opakovaně spát odpoledne, ale probouzet by ho tam měla pěstounka třeba s novou matkou.

Do nového prostředí dítě neuvádí noví rodiče, ale původní pěstouni. To je analogie návštěvy. Když přijdeme s dítětem na návštěvu, tak na záchod ho vede jeho matka. Teprve, když to tam dítě dobře zná, tak může záchodovou toaletu obsloužit strejda nebo teta. Zde tedy dospělí musejí zapomenout na hranice - my versus vy a musejí se řídit logikou dítěte. Tedy záchod, koupelna, ložnice a obývací v novém prostředí jsou prostory, do kterých dítě uvádí původní, předávající rodina.

Klasickou laickou chybou je nechat na osvojitelích, aby to byli oni, kdo dítěti slavnostně ukáže nový domov. Tato zásada je vhodná u dospělých, nanejvýš postpubertálních dětí, ale rozhodne u prepupertálních dětí. To vnucujeme dětem, které jsou nastavené na inkluzivní vztahy, principy exkluzivních vztahů. V tomto případě svatby – přes práh nového domova přenáší ženich nevěstu do svého teritoria, aby se to stalo jejich společným a výlučným teritoriem.

Následně jeden či dva večery by ho měla v novém prostředí uspávat pěstounka s novou matkou. Předškolní dítě nezná hranici intimní/soukromé - veřejné. Proto by ho měly v novém prostředí koupat obě ženy, nebo přesněji řečeno ti, na které je ono zvyklé. Stejně tak při uspání a následném probuzení by dítě mělo vidět obě postavy - pěstounku i novou matku. Teprve postupně by mělo dítě vidět po probuzení či při uspávání pouze nové rodiče. Ale přesto by ještě několikrát mělo vidět pěstouny, na návštěvě. Stejně tak není problém, kdyby museli pěstouni zaskočit občas při hlídání, jen je třeba respektovat pravidla předávání s překryvem.

Kolem přechodu by měli mít rodiče tak minimálně půl měsíce až měsíc volno. V rodině by se neměly střídát návštěvy jak na běžícím pásu. Jedna dvě návštěvy za týden je bohatě dost. Rodiče se sice budou nudit, ale dítě má podnětů ažaž.

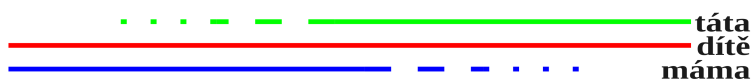
Dočasné předání dítěte z jedné dospělé autority na druhou

V tomto textu pro větší jasnost rozlišujeme mezi víceméně trvalým přechodem dítěte z jednoho výchovného prostředí do druhého (z ústavu do rodiny, z pěstounské péče na přechodnou dobu do koncové náhradní rodiny ap.) od dočasného předání dítěte přechodné autoritě.

Společné oběma jevům je dělení vztahů na exkluzivní a inkluzivní, tedy zásada, že dítě, pokud to jen trochu jde, předáváme s překryvem a ne kontaktně. Kontaktní předání si mohou dovolit jen ty funkční rodiny, které mají naprosto bezkonfliktní vztahy, popřípadě dítě novou autoritu velice dobře zná a často se s ní stýká (au-pair, babička, co bydlí nedaleko ap.) Bohužel tuto podmínku nesplňují prakticky žádní rodiče, co přicházejí se svými spory na OSPODy. Ty pokud nechtějí viktimizovat své děti a zneužívat je v jejich porozchodových válkách, tak se musejí přemoci a předávat si dítě s překryvem, byť by to bylo přes školku či kroužky.

Základní druhy předání v čase

Základní tři druhy předání si můžeme znázornit graficky. Je to předání inkluzivní s překryvem, předání skrytě exkluzivní přes školku, předání zjevně exkluzivní, tzv. kontaktní.

Obr. 3 - Předání dítěte s překryvem

Tento druh předání je svou povahou inkluzivní a nejlepší pro dítě. Na ose x je zleva doprava plynoucí čas, jako jakoby filmový pás. Nejprve je dítě s matkou, pak se připojí otec a chvíli jsou spolu všichni tři. Načež se matka začne vytrácet. Podobně předávají dítě pěstouni biologickým rodičům.

Obr. 4 - Předání s překryvem přes školku

Protože otec s matkou se nemusí (skrytá exkluzivita), využívají školku k předání dítěte. Předání matka – školka a školka – otec jsou s překryvem, tedy inkluzivní. Toto předání je formálně inkluzivní, leč skrytě exkluzivní. Pro dítě je přijatelné, protože nemusí vnímat napětí mezi rodiči, pokud to tito nedávají okázale najevo.

Obr. 5 - Kontaktní předání dítěte

Toto předání mohou využívat neškodně pouze funkční, nekonfliktní rodiny. V konfliktních rodinách je takové předání zjevně exkluzivní a je to pro dítě nejhorší varianta předání, kterou známe.

Principy inkluzivních vztahů by se měly řídit i školky

Při přijímání dětí – prvních několik dnů po prázdninách - by měli mít rodiče možnost být celé dopoledne s dětmi ve školce, aby děti začaly školku považovat za rozšíření již známého domácího prostředí. Takto se vytvoří překryv, který zejména u dětí mladších tří čtyřech let navodí pocit kontinuity. I zde jsou to právě vychovatelky v mateřských školách, které matkám berou plačící dítě a i přes zjevnou separační reakci jim říkají: „Nechte to. My už si s ním nějak poradíme.“ Samozřejmě, že poradí, ale na úkor dítěte.

Často bývá problém příliš mladý věk dětí. Většinou děti nebývají vhodné do školkového, kolektivního zařízení dříve než před třetím rokem života. Do té doby jsou vysloveně nevhodné i jesle, neboť i to jsou kolektivní zařízení, ale do tří let dítě potřebuje chuť nebo au-pair, tedy jedno, maximálně dvě děti na jednu dospělou autoritu. To totiž odpovídá evoluční normě, kde dvojčata a vícerčata jsou vyjímečným jevem.

Základní zásady předávání dítěte s překryvem

Předávání dítěte s překryvem se netýká jen rozvádějících se párů, ale předávání dítěte mezi pěstouny a biologickými rodiči dítěte, kteří přijeli na návštěvu podívat se na své dítě. I zde je třeba apelovat na kolizního opatrovníka (zpravidla sociální pracovníci), aby s rodiči vypracoval **projekt navazování vztahů s biologickými rodiči**. Projekt by měl také explicitně pojmenovat jinak často nevyčtené obavy či touhy obou stran: Nenavazujeme kontakty k tomu, aby dítě přešlo zpět k biologickým rodičům. Nebudeme bojovat o přízeň dítěte na úkor druhých rodičů ap. Nesoupeříme o to, kdo je lepší rodič. Biologický rodič na první schůzce asi nebude ještě s dítětem sám ap.

Když například dítě celé roky nevidělo biologické rodiče a nyní má navazovat k nim vztah, pak na úplně první schůzce by měli biologičtí rodiče přijít buď k pěstounům na návštěvu, nebo uspořádat společnou akci v Akvaparku či jinde, ale **při prvním či druhém setkání s biologickými rodiči by ještě nemělo být s nimi dítě samotné**, na to je času dost, ale mělo by tam být v přítomnosti pěstounů. Teprve od druhé či třetí schůzky – podle toho, jak to jde – je možné dát biologickým rodičům možnost být s dítětem o samotě, samozřejmě jen za předpokladu, že mezi jednotlivými schůzkami nejsou větší prodlevy než měsíc. Děti rychle zapomínají. Často je třeba zohlednit, že dítě může mít na biologické rodiče špatné vzpomínky, třebas navíc fantazijně zveličené. Biologičtí rodiče nejsou obyčejná návštěva mohou v dítěti vyvolávat strach, že budou pěstounům vyrvány ap. Tedy čím více strachů, tím opatrnější musíme při těchto návštěvách být a netlačit na pilu. V případě podobných komplikací je třeba se po prvních schůzkách sejít s kolizním opatrovníkem či tím, kdo má tyto schůzky řídit, a zhodnotit, jak tyto návštěvy a předávání probíhalo. U větších dětí je třeba zohledňovat jejich názor.

Vlastní průběh předání s překryvem by měl sledovat určitý scénář. Když si rodiče mají předat dítě, naplánuje se překryv, který má následující strukturu. Předpokládejme, že otec si přebírá dítě od matky, nebo analogicky biologický rodič si přebírá dočasně děti od stávajících pěstounů:

- **Společná chůze** – 15 minut – chůze odvrací pohledy na sebe a zmírňuje stres a napětí.
- **Společná aktivita** – 15 minut – například nakupování, uklízení, stavění, řezání dříví, vybírání brambor ap.
- **Aktivita otce, pasivita matky**, ta si třeba povídá s třetí osobou (opět cca 15 minut). Dítě, pokud není vyčerpané, tak se přirozeně váže na aktivního rodiče.
- **Matka oznamuje dítěti, že si musí ještě něco zařídit, chce po něm, aby zůstalo s tátou, a čeká, až ji dítě "propustí ze svých služeb"**, tzn. zamává na rozloučenou. Těž ho informuje, kdy zase si pro něj přijde.
- **Během tohoto předávání se zásadně neřeší konfliktní vztahové otázky - nevyčítá se a neironizuje. Nicméně plká se o neutrálních tématech, ala počasí.**

V praxi občas narazíme na problém výchovné neobratnosti rodičů:

Otec po dlouhé době vidí čtyřletého syna. Ten vůči němu má výše popsanou inhibovanou reakci. To otce bolí, tak k němu přistoupí a povídá: „Dej mi pusku na přivítanou.“

„Ne!“

„Tak mi dej ruku!“

„Ne!“

„Proč mi nechceš dát ruku?!“ atd.

To je pak na poměrně dlouhodobou citlivou práci s nimi, protože rodičovská frustrace bývá navíc násobena pocitem méněcennosti, že je úřady či „přechytralí vysokoškoláci“ poučují ap.

Závěr

Má-li předávání i přechod dítěte proběhnout *lege artis*, je třeba napodobovat způsob, jak se tyto jevy přirozeně objevují ve funkčních rodinách s tím, že respektujeme principy exkluzivních a inkluzivních vztahů, cirkadiální cyklus a další danosti, které přinesla evoluce lidského druhu. **Jako kritérium, že tyto procesy správně probíhají, je pocit zúčastněných, že „psychologové jen zbytečně plašili“**, že to šlo úplně bez problémů. Každopádně obezřetnost, nekonečná míra trpělivosti a mírný, laskavý přístup je to, co zde dětem nejvíce pomáhá.

- - -

Vytištěno: 23.11.2012
Počet normovaných stran 19